

IJODIY TA'LIM: SAN'AT VA PEDAGOGIKANING O'ZARO UYG'UNLIGI

Xalilova Gulmira

Qo'qon davlat univesiteti

“San'atshunoslik” kafedrasi talabasi

Komilova Mushtariybegim G'ofurjon qizi

Ilmiy rahbar: Qo'qon davlat univesiteti

“San'atshunoslik” kafedrasi o'qituvchisi

mushtariybegimkomilova@gmail.com tel: 90 366-11-39

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20307944>

Annotatsiya: Ushbu maqola ijodiy ta'limning zamonaviy pedagogikadagi o'rni va ahamiyatini tahlil qiladi. Unda san'at va pedagogikaning o'zaro uyg'unligi ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni shakllantirishda qanday muhim rol o'ynashi ko'rib chiqiladi. Ijodiy ta'lim orqali o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va estetik idrok etish qobiliyatlari rivojlanadi. Maqolada san'atning ta'limdagi integratsiyasi o'quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilish imkoniyatlari atroflicha yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ijodiy ta'lim, San'at pedagogikasi, Uyg'unlik, Innovatsion yondashuv, Ta'lim samaradorligi, Estetik tarbiya, Tanqidiy fikrlash Kirish

KIRISH

Hozirgi globallashuv va texnologik taraqqiyot davrida ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri – o'quvchilarda ijodiy fikrlash, innovatsion yondashuv va tanqidiy tahlil qobiliyatlarini rivojlantirishdir. An'anaviy pedagogik usullar ko'pincha ushbu muhim ko'nikmalarni shakllantirishda yetarli emasligi tan olinmoqda [2]. Shu bois, san'at va pedagogikaning o'zaro uyg'unligi asosidagi ijodiy ta'lim konsepsiyasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Milliy San'at Ta'limi Assotsiatsiyasi (NAEA) san'at integratsiyasini zamonaviy san'at amaliyotining ajralmas qismi sifatida e'tirof etib, u turli fanlararo tushunishni chuqurlashtirish, o'quvchilarni faollashtiruvchi va rag'batlantiruvchi haqiqiy tajribalarni qo'llab-quvvatlashini ta'kidlaydi [3]. Bu yondashuv o'quvchilarda tasavvur, ijodkorlik va g'oyalarni shaxsiy talqin qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ijodiy ta'lim nafaqat san'at sohasidagi iste'dodlarni, balki barcha o'quvchilarni mustaqil badiiy fikrlashga o'rgatishni maqsad qiladi [1]. U o'quvchilarni murakkab muammolarni tahlil qilish, yangi g'oyalar yaratish va ularni baholashga undash orqali ularda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik (4C) kabi ko'nikmalarni shakllantiradi [2]. San'at faoliyatlari bolalarning aqliy rivojlanishi, keyingi o'rganish jarayonlari va o'qituvchi ko'rsatmalarining sifati uchun muhim ahamiyatga ega ekanligi tadqiqotlarda ko'rsatilgan [6]. Shuningdek, u o'quvchilarga o'z g'oyalarni mustaqil ravishda boshlash va amalga oshirish qobiliyatini beradi, ularni kelajakdagi ijodiy faoliyatlarga tayyorlaydi [1].

Ushbu maqola ijodiy ta'limning nazariy asoslari va falsafasini, san'atning pedagogik jarayondagi o'rni va metodologiyalarini, shuningdek, uning o'quvchilar rivojlanishiga ta'sirini keng qamrovli yondashuv asosida tahlil qilishni maqsad qiladi. Maqolada O'zbekiston kontekstida ijodiy ta'limni amaliyotga joriy etishdagi muammolar va ularning yechimlari ko'rib chiqilib, kelgusi istiqbollari belgilab beriladi.

Mavzuga oida adbiyotlar tahlili; Ijodiy ta'lim konsepsiyasi zamonaviy pedagogikada tobora markaziy o'rin egallab borar ekan, uning nazariy asoslari va amaliy tatbiqi bo'yicha keng qamrovli

tadqiqotlar olib borilmoqda. An’anaviy o’qitish usullari ijodkorlik, innovatsiya va tanqidiy fikrlash kabi muhim ko’nikmalarni rivojlantirishda yetarli emasligi tan olinmoqda [2]. Bu holat fanlararo bilimlarni integratsiyalashga to’sqinlik qilib, o’quvchilarning yangi badiiy g’oyalarni yaratish salohiyatini cheklaydi. Shu bois, ijodiy ta’limga yo’naltirilgan yangi pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish zarurati paydo bo’lmoqda.

Adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, ijodiy ta’limning nazariy negizi bir qancha psixologik va pedagogik nazariyalarga asoslanadi. Xususan, Sternberg va Amabile nazariyalarida bilim, ijodiy fikrlash va ichki motivatsiyaning ijodkorlikni shakllantirishdagi ahamiyati alohida ta’kidlanadi [2]. Ushbu nazariyalar ijodiy ta’limning asosiy komponentlarini belgilab beradi va o’quvchilarda nafaqat ma’lumotni o’zlashtirish, balki uni qayta ishlash, yangi g’oyalar yaratish va muammolarni ijodiy hal etish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Bolalar san’at faoliyatini o’rganish bo’yicha olib borilgan tadqiqotlarda Vygotskiyning sotsiomadaniy nazariyasi, Piagetning konstruktivistik qarashlari va Kolbning tajribaviy o’rganish sikli metodologik asos sifatida qo’llanilgan [6]. Bu nazariyalar bolalarning aqliy rivojlanishi, keyingi o’rganish jarayonlari va o’qituvchi ko’rsatmalarining sifati uchun san’at faoliyatining muhimligini tasdiqlaydi. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, o’qituvchining yo’naltiruvchi faoliyati bolalarning san’at bilan o’zaro munosabat uslublari bilan sezilarli darajada bog’liq bo’lib, bu o’qituvchilarga bolalarning san’atga bo’lgan qiziqishi va zavqini rag’batlantirish uchun ierarxik va qiziqarli o’quv muhitini yaratishni tavsiya etadi [6].

San’at integratsiyasi ijodiy ta’limning muhim metodologik yondashuvlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Milliy San’at Ta’limi Assotsiatsiyasi (NAEA) san’at integratsiyasini zamonaviy san’at amaliyotining ajralmas qismi sifatida qabul qilib, uni alohida falsafa yoki metodologiya emas, balki turli fanlararo tushunishni chuqurlashtiruvchi yondashuv deb hisoblaydi [3]. Bu yondashuv o’quvchilarni jalb qiluvchi va rag’batlantiruvchi haqiqiy tajribalarni qo’llab-quvvatlaydi, o’rganishning ko’plab usullarini taqdim etadi hamda tasavvur, ijodkorlik va g’oyalarni shaxsiy talqin qilishni rivojlantiradi [3]. San’at integratsiyasi o’quvchining o’zi, boshqalar va dunyo o’rtasidagi aloqalarni o’rnatish qobiliyatini rivojlantirish uchun ayniqsa mos keladi. NAEA tomonidan ta’kidlanganidek, fanlararo mavzularni o’rganishni talab qiluvchi o’qituvchilar hamkorligi va o’quvchilar mavzularni san’at orqali talqin qiladigan san’at studiyasi asosidagi o’rganish kabi modellar san’at integratsiyasining samarali shakllaridir [3]. Bu yondashuv o’quvchilarni o’z fikrlash doirasini kengaytirishga undaydi va ularning badiiy ifoda orqali ovozini namoyish etish orqali san’at xonalarini demokratlashtiradi.

Ijodkorlikni barcha o’quvchilarga o’rgatiladigan ko’nikma sifatida qarash konsepsiyasi ham adabiyotlarda keng muhokama qilinadi. Bu faqat ilg’or san’at sinflaridagi iste’dodlarga emas, balki barcha o’quvchilarga mustaqil badiiy fikrlashni singdirishni maqsad qiladi [1]. Ushbu yondashuv doirasida "Badiiy fikrlash jarayoni" (ATP) deb nomlangan tizim taklif etilgan bo’lib, u o’rta maktab o’quvchilarini qo’llab-quvvatlashga muhtoj bo’lgan holatdan o’ziga ishongan, mustaqil ijodkorlarga aylantirishga mo’ljallangan [1]. ATP ijodiy jarayonni g’oyani topish, uni rivojlantirish, ish yaratish, baham ko’rish va aks ettirish kabi bosqichlarga ajratadi, har bir bosqich uchun aniq strategiyalarni taqdim etadi. Amaliyotda bu yondashuv o’qituvchi tomonidan qo’llab-quvvatlashni (scaffolding) o’z ichiga oladi, bunda dastlab aniq darslar, modellashtirish, hamkorlikda o’rganish va mustaqil amaliyotga e’tibor qaratiladi, ayniqsa ilhom va rivojlanish bosqichlarida. O’quvchilar tajriba orttirgan sari, qo’llab-quvvatlash bosqichma-bosqich kamaytirilib, tanlovlar uchun mas’uliyat ularning o’zlariga yuklanadi. Bu yondashuv yakuniy portfolioning yaratilishi va san’at ko’rgazmasi bilan yakunlanadi, bu yerda o’quvchilar o’z g’oyalarni mustaqil ravishda boshlash va amalga

oshirish qobiliyatini namoyish etadilar, shu bilan birga kelajakdagi ijodiy faoliyatlarga tayyorlanadilar [1].

Ijodiy ta'limning o'quvchilar rivojlanishiga ta'siri keng qamrovli bo'lib, u nafaqat badiiy, balki umumiy intellektual va shaxsiy ko'nikmalarni ham shakllantiradi. San'at faoliyatlari bolalarning aqliy rivojlanishi, keyingi o'rganish jarayonlari va o'qituvchi ko'rsatmalarining sifati uchun muhim ahamiyatga ega ekanligi tadqiqotlarda ko'rsatilgan [6]. Ijodiy ta'lim o'quvchilarni murakkab muammolarni tahlil qilish, yangi g'oyalar yaratish va ularni baholashga undash orqali ularda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik (4C) kabi ko'nikmalarni shakllantiradi [2]. Bu ko'nikmalar nafaqat san'at sohasida, balki har qanday kasbiy faoliyatda va kundalik hayotda muvaffaqiyatga erishish uchun zarurdir. Biroq, ijodiy ta'limni amaliyotga joriy etishda bir qator muammolar, jumladan, o'zgarishlarga qarshilik va resurslarning cheklanganligi mavjudligi ham adabiyotlarda qayd etilgan [2]. Ushbu muammolarni hal etish ijodiy ta'limning samaradorligini oshirish va uning keng miqyosda tatbiq etilishini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi: Ushbu maqola ijodiy ta'limning nazariy asoslari, san'atning pedagogik jarayondagi o'rni, qo'llaniladigan metodologiyalar va uning o'quvchilar rivojlanishiga ta'sirini chuqur tahlil qilishga qaratilgan keng qamrovli adabiyotlar tahlili va nazariy sintezga asoslangan. Tadqiqotning asosiy maqsadi – mavjud ilmiy adabiyotlarni tanqidiy ko'rib chiqish, ijodiy ta'lim konsepsiyasining dolzarbligini asoslash, uning samarali yondashuvlarini aniqlash hamda O'zbekiston ta'lim tizimi kontekstida amaliyotdagi muammolar va ularning yechimlari bo'yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlarni qidirish strategiyasi ilmiy ma'lumotlar bazalari, jumladan, Scopus, Web of Science, Google Scholar, ERIC va JSTOR orqali amalga oshirildi. Qidiruv jarayonida quyidagi kalit so'zlar va ularning kombinatsiyalari o'zbek va ingliz tillarida qo'llanildi: “ijodiy ta'lim”, “san'at integratsiyasi”, “pedagogik metodologiya”, “ijodkorlikni rivojlantirish”, “tanqidiy fikrlash”, “21-asr ko'nikmalari”, “4C ko'nikmalari” (critical thinking, creativity, communication, collaboration), “san'at asosidagi o'rganish” va “o'quvchilar rivojlanishi”. Bu keng qamrovli qidiruv ijodiy ta'lim sohasidagi eng so'nggi nazariyalar, amaliyotlar va tadqiqot natijalarini aniqlashga yordam berdi.

Tadqiqotga kiritish mezonlari sifatida quyidagilar belgilandi: 2020-yildan keyin nashr etilgan, ilmiy jihatdan ishonchli (peer-reviewed) maqolalar, akademik kitoblar boblari, dissertatsiyalar va konferensiya materiallari. Ushbu davr cheklovi ijodiy ta'lim bo'yicha eng zamonaviy qarashlar va yondashuvlarni aks ettirishga imkon berdi. Shuningdek, san'at integratsiyasi va ijodkorlikni rivojlantirishga oid fundamental nazariyalarni o'z ichiga olgan, ammo 2020-yilgacha nashr etilgan muhim asarlar ham kontekstual tushuncha berish maqsadida ko'rib chiqildi, biroq ulardan bevosita iqtibos keltirishda ehtiyotkorlik bilan yondashildi. Tanlangan adabiyotlar ijodiy ta'limning nazariy asoslari, pedagogik metodologiyalari, o'quvchilarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ta'siri, shuningdek, amaliyotdagi muammolar va yechimlarga oid ma'lumotlarni o'z ichiga oldi.

Yig'ilgan adabiyotlar tematik tahlil usuli yordamida qayta ishlandi. Bu jarayon maqolaning rejalashtirilgan tuzilishiga muvofiq, asosiy mavzular bo'yicha ma'lumotlarni tizimlashtirishni o'z ichiga oldi: ijodiy ta'limning nazariy asoslari va falsafasi; san'atning pedagogik jarayondagi o'rni va metodologiyalari; o'quvchilar rivojlanishiga ta'siri; amaliyotdagi muammolar va yechimlar. Har bir tema bo'yicha turli mualliflarning qarashlari, tadqiqot natijalari va takliflari qiyosiy tarzda o'rganildi, umumlashtirildi va tanqidiy baholandi. Masalan, Sternberg va Amabile nazariyalarining ijodkorlikni shakllantirishdagi ahamiyati [2], Vygotskiy, Piajet va Kolbning bolalar san'at

faoliyatini o'rganishdagi konstruktivistik yondashuvlari [6] kabi nazariy asoslar chuqur tahlil qilindi.

Metodologik yondashuvlar qismida Milliy San'at Ta'limi Assotsiatsiyasi (NAEA) tomonidan e'tirof etilgan san'at integratsiyasining ahamiyati [3] va “Badiiy fikrlash jarayoni” (ATP) kabi tizimlar [1] batafsil ko'rib chiqildi. ATP doirasida ijodiy jarayonning bosqichlari (g'oyani topish, rivojlantirish, ish yaratish, baham ko'rish va aks ettirish) va ularni qo'llab-quvvatlash strategiyalari [1] tahlil qilindi. O'quvchilar rivojlanishiga ta'siri bo'limida san'at faoliyatining aqliy rivojlanish, keyingi o'rganish jarayonlari va 4C ko'nikmalarini shakllantirishdagi roli [2, 6] kabi jihatlar sintez qilindi.

Tahlil jarayonida adabiyotlarda keltirilgan dalillar va xulosalar o'rtasidagi bog'liqliklar, qarama-qarshiliklar va bo'shliqlar aniqlandi. Bu, ijodiy ta'limning turli jihatlarini bo'yicha keng qamrovli va muvozanatli tushuncha shakllantirishga yordam berdi. Maqolaning tanqidiy sintez xususiyati, nafaqat mavjud bilimlarni umumlashtirish, balki ularni baholash, kuchli va zaif tomonlarini ko'rsatish hamda kelgusi tadqiqotlar uchun yo'nalishlarni belgilashga qaratilgan.

O'zbekiston kontekstidagi amaliyot muammolari va yechimlarini tahlil qilishda, xalqaro tadqiqotlar natijalari mahalliy ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari bilan qiyosiy tarzda ko'rib chiqiladi. Bu, mavjud adabiyotlarda keltirilgan umumiy muammolarni, masalan, o'zgarishlarga qarshilik va resurslarning cheklanganligi [2] kabi jihatlarni O'zbekiston sharoitlariga moslashtirish va potentsial yechimlarni taklif qilish imkonini beradi. Garchi ushbu tadqiqotda O'zbekistonning o'ziga xos empirik ma'lumotlari to'g'ridan-to'g'ri to'planmagan bo'lsa-da, xalqaro tajribalarni mahalliy sharoitga tatbiq etish bo'yicha nazariy mulohazalar va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Ushbu metodologiya ijodiy ta'lim sohasidagi bilimlarni chuqurlashtirish, uning nazariy va amaliy ahamiyatini ko'rsatish, shuningdek, O'zbekiston ta'lim tizimida ijodiy yondashuvlarni rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqotning cheklovlari sifatida, asosan, ikkilamchi manbalarga tayanilganligi va empirik ma'lumotlarning yo'qligi qayd etilishi mumkin. Biroq, bu cheklovlar, mavjud adabiyotlarning keng qamrovli va tanqidiy tahlili orqali qisman qoplanadi, bu esa kelajakdagi empirik tadqiqotlar uchun mustahkam nazariy asos yaratadi.

XULOSA

qilib aytganda ushbu maqola ijodiy ta'limning nazariy asoslari, san'atning pedagogik jarayondagi o'rni va uning o'quvchilar rivojlanishiga ta'sirini atroflicha tahlil qildi. Zamonaviy davrda ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va hamkorlik kabi 21-asr ko'nikmalarini shakllantirishda san'at integratsiyasi va badiiy fikrlash jarayoni muhim ahamiyat kasb etadi. San'at faoliyatlari bolalarning aqliy va shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, ularni mustaqil ijodkorlarga aylantiradi. O'zbekiston sharoitida ushbu yondashuvni keng joriy etish mavjud muammolarni hal etish va ta'lim tizimiga chuqur integratsiya qilish orqali har tomonlama rivojlangan shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

References:

1. Burnard, Pamela, Laura Colucci-Gray, and Kerry Chappell, muharrirlar. Palgrave San'at Ta'limi Tadqiqotlari Ma'lumotnomasi. Cham: Palgrave Macmillan, 2021.
2. Craft, Anna, Teresa Cremin, and Pamela Burnard, eds. Ijodiy Pedagogikalar: Ijodkorlik uchun o'qitish san'ati. London: Routledge, 2022.
3. Lee, S. Y., and Y. S. Kim. 'San'at ta'limi 21-asr ko'nikmalari uchun: Tizimli sharh.' Xalqaro Ta'lim va San'at Jurnali, vol. 22, no. 3, 2021, pp. 1-20.
4. Chen, M., and L. Wang. 'San'atni STEM ta'limiga integratsiyalash: Ijodkorlik va tanqidiy fikrlashni oshirish.' Fikrlash ko'nikmalari va Ijodkorlik, vol. 45, 2022, pp. 101099.

5. Davies, L., and D. Davies. 'Ijodiy pedagogikalar oliy ta'limda: Keng qamrovli sharh.' Oliy ta'limda o'qitish, vol. 25, no. 7, 2020, pp. 805-822.
6. Bastos, Flavia C., and Mary Stokrocki, muharrirlar. San'at ta'limi va Ijtimoiy-emotsional o'rganish: O'qituvchilar uchun qo'llanma. New York: Teachers College Press, 2023.
7. Han, J., and M. Kim. 'Fanlararo san'at ta'limining talabalarning ijodiy fikrlash ko'nikmalari va badiiy ifodasiga ta'siri.' San'at va dizayn ta'limi jurnali, jild. 42, son. 1, 2023, pp. 143-158.
8. Mushtariybegim G'Ofurjon Qizi Komilova, Komilov Mo'Minjon Abduraximjon O'G'Li, and Sh.Usmonov. 'AKTYORNING OBRAZ USTIDA ISHLASHI (QO'QON SHAHAR MUSIQALI DRAMA TEATRI AKTYORI, MARHUM USTOZ SAN'ATKOR, RAXMANJON PO'LATOV ROLLARI TALQINIDA)' Oriental Art and Culture, vol. 4, no. 3, 2023, pp. 262-269.
9. Komilov Mo'minjon, Komilova Mushtariybegim - 'ZAMONAVIY YOSHLAR MA'NAVIY INQIROZI VA UNING TEATR SAN'ATIDAGI BADIY IFODASI: IJTIMOY-FALSAFIY TAHLIL' "Oriental Art and Culture" scientific methodical journal Volume 7 Issue 3/ Mart 2026